

Bernadette van Hellenberg Hubar
Erfgoedprofessional & schrijver
vanhellenberghubar.org

Marij Coenen
Redacteur & fotograaf
vanhellenberghubar.org

Eind 2020 is het zover. Dan kun je met 80 kilometer per uur door de verdiepte betonbak van de N280 rijden die het tracé volgt van de vroegere Wilhelminasingel, gelegen langs de oude westelijke stadswal van Roermond.¹ Betonbak ... dat klinkt weinig aantrekkelijk. Om de automobilist enig gevoel van oriëntatie te geven, hebben de provincie en de gemeente besloten wat couleur locale te verlenen aan dit anonieme stukje wegebouw dat op iedere plek elders in Nederland had kunnen liggen. Vandaar het besluit om de provinciale weg uit te monteren met motieven ontleend aan het decoratieve repertoire van de architecten Cuypers te Roermond: Pierre J.H. Cuypers, vooral bekend als de ontwerper van het Cuypershuis in Roermond en het Rijksmuseum te Amsterdam, en zijn zoon Joseph Th.J. Cuypers die met hem meewerkte en na 1890 steeds meer leiding gaf aan het architectenbureau te Amsterdam.

Voortzetting van een traditie in nieuwe technieken

Bij de N280 wordt in de traditie van de architecten Cuypers gewerkt door de wanden van de betonbak te sieren met een zich repeterend patroon dat gebaseerd is op een authentiek ontwerp (afb. 1). Als variant op de historische techniek van de punteermachine waarmee de steenhouwers van de kunstwerkplaatsen van Cuypers werkten, is een contramal van dit ontwerp computergestuurd gefreesd in verschillende lagen steen (afb. 2).² Hier is vervolgens een mal van gemaakt die in de bekisting voor de panelen is gelegd. Het resultaat bestaat uit

Cuypers' voetsporen met 80 kilometer per uur

De betonbak van de N280 te Roermond

Foto: Ronald Stangen

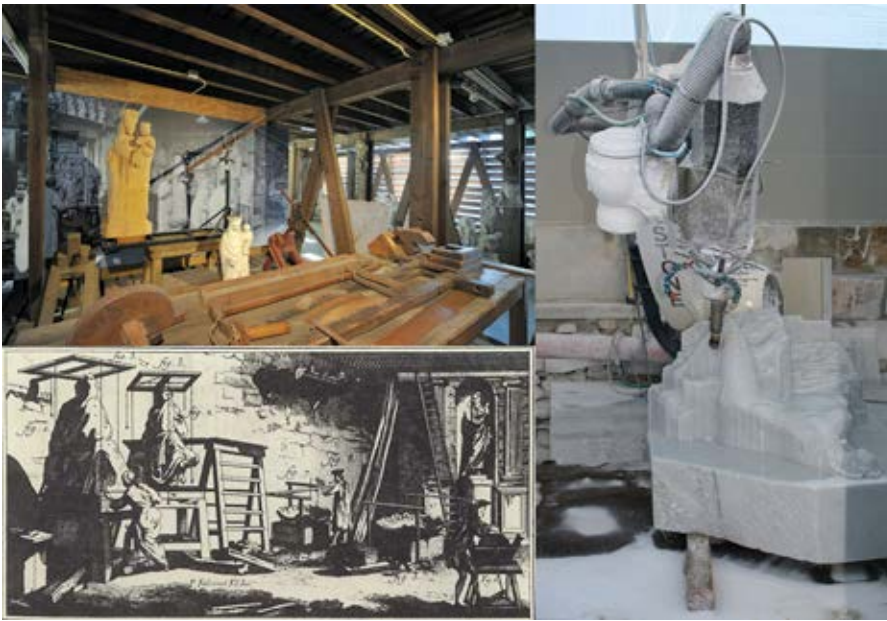
- 1 - De eerste serie panelen met het Cuypersiaanse patroon dat Rutger Wirtz van ipv Delft creatieve ingenieurs ontwierp voor de uitmontering van de N280, is op 9 januari 2020 geplaatst. In het totaal gaat het om 484 panelen die aan beide kanten 610 meter beslaan. Herkomst N280 Roermond.

zes modules als basis voor een guirlande van 610 meter. Overigens worden ook de borstweringen van de viaducten verbijzonderd met behulp van een decoratief thema, maar dan in zeefdruk op glas.

Bij een eerste opzet om het concept te testen werd gekozen voor een handschets van Pierre J.H. Cuypers voor de ornamenten van het Centraal Station (afb. 3).³ Om de ideeën verder uit te werken was nader onderzoek naar de ontwerptechniek van dit soort vlakdecoraties nodig en de uitwerkingmethode van de architecten Cuypers. Ook wilde men wat dichterbij de buurt blijven van Roermond met de concrete ontleningen. In samenwerking met Rutger Wirtz van ipv Delft creatieve ingenieurs die met de opdracht was belast, zijn we een speurtocht gestart naar passende motieven

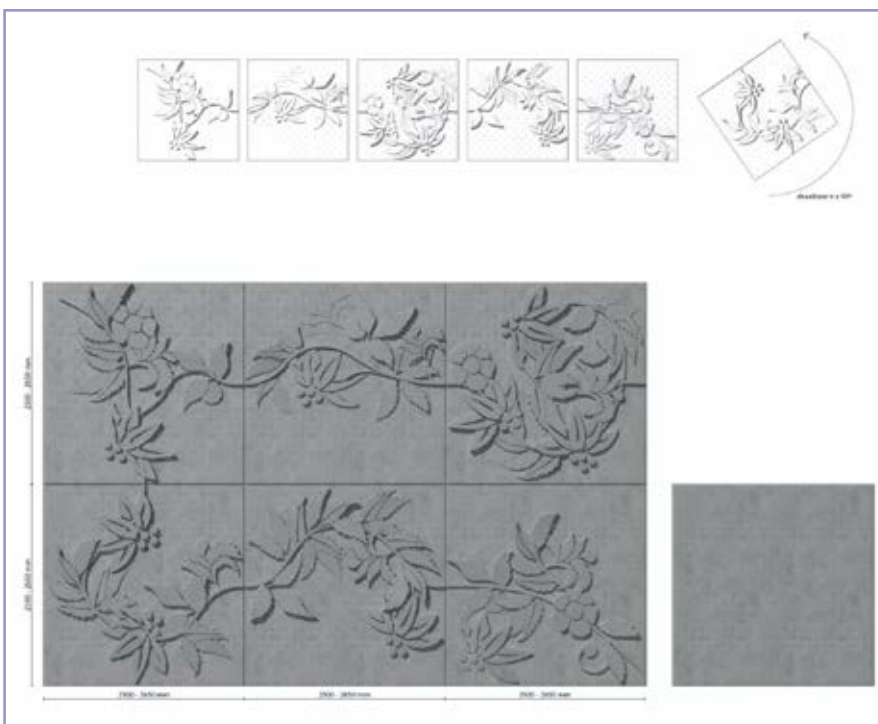
en hebben we met name gekeken naar hoe de architecten Cuypers dit zelf zouden hebben gedaan. Aan de hand van hun methodiek zou Wirtz de voetsporen van zijn voorgangers kunnen drukken. Wat hij als ontwerper primair nodig had was een ornament dat 'de hoek om' kon, zodat hij een repeterend patroon kon ontwikkelen. Daarnaast had hij voorbeelden nodig voor de detaillering. Uitgangspunt voor de slinger waarmee hij aan de slag ging, bleef het schema van zes vierkante panelen uit de testfase dat het mogelijk maakte allerlei combinaties aan te gaan. Om het levendige effect van een guirlande te krijgen moesten de motieven op de panelen draaibaar zijn (aanvankelijk een kwartslag, later een halve slag). Vandaar dat we als specifieke opdracht kregen om werk op te sporen waarin de decoratie 'om de hoek' gaat.

Herkomst: zie noot 11

- 2 - Collage van oude en moderne technieken: de werking van de historische punteermachine is vergelijkbaar met de tegenwoordige systematiek van computergestuurde frees in de beeldhouwkunst. Linksboven: de punteermachines in het Cuypershuis in Roermond die op het atelier gebruikt werden. Linksonder: de punteermethode figureert links op deze prent van beeldhouwtechnieken in marmer, afkomstig uit de beroemde Encyclopédie van Diderot en d'Alembert (1776). Rechts: deze freesmachine 'maakt' het model na, dat in de computer zit die het apparaat aanstuurt. Op een soortgelijke manier zijn de contramallen gemaakt van de guirlande van de N280.

Herkomst: ipv Delft creatieve ingenieurs/Rutger Wirtz 2019

- 3 - In de eerste opzet van de guirlande bleef men heel dicht bij Cuypers door te variëren op een handschets van Pierre J.H. Cuypers voor de polychromie van het Centraal Station.

De hoek om: monumentaal en grafisch

Als je denkt aan het enorme archief dat de architecten Cuypers hebben achtergelaten, dan zou dit toch een peulenschil moeten zijn. De werkelijkheid bleek weerbarstiger en dat was alleen al omdat Pierre noch zijn zoon Joseph dit type guirlandes hebben gebruikt in hun monumentale polychromie. Die was immers architectuurgebonden en dus bedoeld om de verschillende dragende onderdelen – zuilen, kapitelen, arcades, gewelfribben, vlakke muurdelen et cetera – te accentueren. Dat bleek al snel toen we het Roermondse oeuvre pur sang, de Munsterkerk, onder de loep namen. Oude foto's laten een weelde aan motieven zien, maar niets wat de hoek omgaat. Gedetailleerd onderzoek op locatie is niet mogelijk, omdat de uitmonstering in de jaren '60 – ongedocumenteerd – weggehaald is.⁴ Omdat er verder geen geschikte voorbeelden in de buurt zijn, besloten we ons werkterrein uit te breiden met het grafische oeuvre van de architecten Cuypers. Dit is inwisselbaar, doordat men bij beide typen kunst werkte met dezelfde modules, te weten cirkel, vierkant en drie soorten driehoeken, namelijk de kwarthoek (45 graden), de gelijkzijdige driehoek (60 graden) en de Egyptische driehoek met zijden van 3:4:5.⁵ Een mooi voorbeeld vormt het frontispies van Joseph Cuypers voor het album voor de Amsterdamse medicus dr. R.T. Hart (zie afb 4). Het laat zien hoe de positie en de afmetingen van – de kaders voor – de bloemranken en de vignetten bepaald zijn door steunlijnen op basis van de triangulatuur.

Op het eerste oog zou je het ontwerp toeschrijven aan Pierre J.H. Cuypers. Rechts onder staat echter het monogram van Joseph Cuypers. Zoals hiervoor kort aangestipt, was Cuypers in die tijd een merknaam die geassocieerd werd met de historiserende stijl van de naamgever. Joseph Cuypers – die na 1890 ook een eigen idioom zal ontwikkelen – was gepokt en gemazeld in de werkwijze van zijn vader. In feite kun je vanaf 1887 vrijwel nooit stellig zeggen of iets door de vader of door de zoon getekend is, zelfs al staat de naam van Pierre Cuypers eronder. Een van de weinige aanknopingspunten vormt het monogram dat echter vaak ontbreekt.

De inwisselbaarheid tussen het grafisch en monumentaal werk valt mooi te demonstreren aan de hand van een ontwerp voor een tapijt voor boven de koorstoelen van de

- 4 - Joseph Cuypers (monogram JTJC rechts-onder), Frontispies album dr. R.T. Hart te Amsterdam (1887). Na 1887 valt nauwelijks uit te maken of een tekening gemaakt is door Pierre of Joseph Cuypers. Interessant aan dit ontwerp is het spel van modulaire driehoeken en cirkels dat van groot tot klein – van gebouw tot grafisch ontwerp – in het oeuvre van de twee architecten voorkomt.

- 5 - Illustratie van de hoofdbeweging in de middeleeuws geïnspireerde ornamentiek van de architecten Cuypers. Links: gespiegeld naamkaartje van mevrouw Cuypers-Alberdingk Thijm, circa 1897. Herkomst GAR, JCC, v.n. 63. Foto bvhh.nu 2019. Rechts: ornament ontleend aan het gemonogrammeerde ontwerp van Pierre J.H. Cuypers voor het wandtapijt voor de kathedraal te Roermond (zie bronnenlijst).

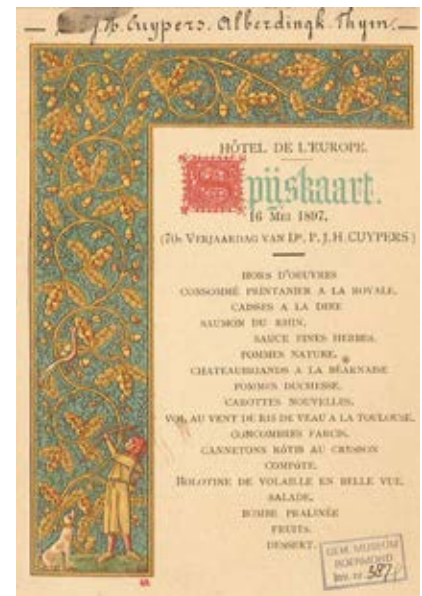
kathedraal van Roermond.⁶ Behalve overeenkomsten – zoals de verbijzondering van de bloemen naast het ontwerp – zijn er ook opvallende verschillen. Bij de voorgaande schets vormt de bloeiende tak als esculap de verticale as waaromheen de slang zich slingert: symbool van de medische beroepsgroep. Het tapijt van de kathedraal laat echter een ander geliefd motief zien dat de architecten Cuypers qua opzet ontleend hadden aan laatmiddeleeuwse miniaturen. We typeren het hier als een quasi meanderend stengelpatroon, waarvan de schuins verlopende hoofdbeweging allerlei mogelijkheden behelste, zoals de vergelijking laat zien met een naamkaartje van Nenny Cuypers-Alberdingk Thijm, de vrouw van Pierre, circa 1897 (afb. 5).

Als je in gedachten de hoofdstengel in het naamkaartje doortrekt naar beneden, zie je dat beide bewegingen op soortgelijke wijze starten: er komt een krul naar links die bij het tapijt nog een herhaling krijgt in kleinere vorm, terwijl de hoofdstengel met de karakteristieke gotische serpentineslag naar boven gaat. Daar vertakt ze zich in beide gevallen in twee loten, waarvan de rechter in het naamkaartje vanwege de afmetingen

afhankelijk getekend is en die in het tapijt in principe ruimte heeft om in horizontale richting naar rechts door te lopen. Die oplossing is van groot belang, want ze biedt een antwoord op de vraag hoe je met een dergelijk ornament de hoek om kunt gaan. En dat is weer relevant, omdat uit de voorbeelden van de architecten Cuypers een vorm geabstraheerd moet worden die herhaalbaar is. Uiteindelijk kwamen we voor de slag om de hoek uit bij ... de menukaarten van de familie Cuypers (afb. 6)! Enkele ervan laten een middeleeuws geïnspireerd slingerpatroon zien van eikeltjes, eikenbladeren en stengels. De beweging die bij het visitekaartje door het formaat noodgedwongen eindigt, wordt hierin doorgezet.

Ontwerp en uitvoering

Met behulp van het materiaal en inzicht in de ontwerpmethodiek heeft Wirtz de architecten Cuypers op de voet gevolgd: het meanderende motief heeft hij gebruikt om een puzzel te maken met draaimomenten. Anders dan bij het eerste ontwerp kon hij hierbij geen gebruik meer maken van de kwartslag: om vervuiling door met name regen tegen te gaan koos hij voor een reliëf van verticale lijnen, waardoor de kantelpun-

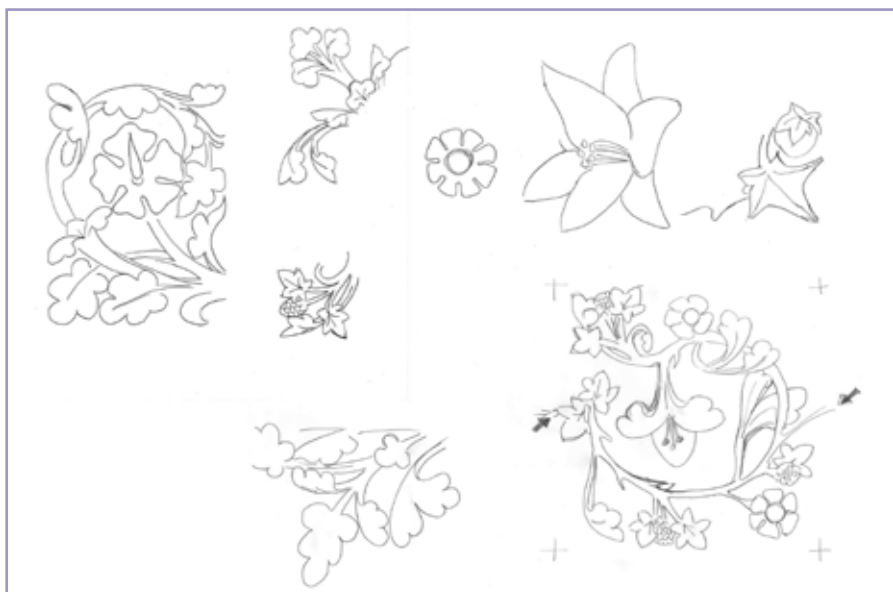
- 6 - Hoe het middeleeuws geïnspireerde type ornament in het idioom van de architecten Cuypers de hoek om gaat, illustreert deze menukaart, ontworpen voor de zeventigste verjaardag van Pierre J.H. Cuypers, 1897.

ten geconstrueerd moesten worden met een draai van een halve slag. De volgende fase betrof de invulling die Wirtz heel klassiek is

Herkomst: HNI Rotterdam, CUBA_t71.2-10

7 - Bloemornament van de architecten Cuypers voor de polychromie van de Munsterkerk te Roermond, opgenomen in de guirlande van de N280.

8 - Handschetsen van Rutger Wirtz voor de ontwikkeling van de guirlande van de N280. Linksboven de bloem uit de polychromie van de Munsterkerk (zie afb. 7). Boven tweede van rechts: de lelie die naar de natuur getekend is. De overige motieven zijn vrije oefeningen in het idioom van de architecten Cuypers.

Herkomst: ipv Delft creatieve ingenieurs

Herkomst: GAR JCC, v.n 190-191 Foto: Marij Coenen

9 - In de Joseph Cuypers Collectie op het Gemeentearchief van Roermond bevindt zich tussen de ontwerpen dit vel, waarop gedroogde bladeren zijn gelijmd. Deze werden gebruikt om geabstraheerd te worden tot ornamenten.

10 - De guirlande van 6 panelen voor de uitmonstering van de N280: zowel de bloem uit de polychromie van de Munsterkerk als de lelie, getekend naar de natuur, komen in twee panelen voor. De andere twee laten gestileerde kelken zien van een type dat onder meer voorkomt in het oeuvre van Joseph Cuypers. Rutger Wirtz heeft het ontwerp zo opgezet dat de panelen horizontaal kunnen kantelen; zo zijn allerlei variaties denkbaar waarbij het ornament de hoek om kan gaan.

Herkomst: ipv Delft creatieve ingenieurs

gestart met schetsen en tekenen. Welke bloemen waren geschikt en welke patronen waren bruikbaar voor de slinger: hoe krult en beweegt die zich op het geometrische raster. Intuïtief heeft Wirtz er bloemen uit gefilterd die hem geschikt leken, nagete-

kend en vervolgens gescand en bewerkt tot standardelementen. Hierbij heeft hij een van de florale motieven gebruikt die aantoonbaar door Pierre Cuypers senior voor de Munsterkerk is ontworpen (afb. 7). Een mooie illustratie van het leren ontwerpen,

want volgens de aloude tekentraditie begint je met nabootsen om vandaaruit een eigen stijl te ontwikkelen. Eerst modellen op papier en vervolgens die in de natuur (afb. 8). Wat betreft dit laatste hebben we ipv Delft geadviseerd om nog een stap verder te

11 - Proefopstelling van het paneel met zowel de bloem uit de polychromie van de Munsterkerk als de lelie, getekend naar de natuur door Rutger Wirtz

gaan door voorbij te gaan aan de specifieke voorbeelden uit het oeuvre van de architecten Cuypers en dieper in te zoomen op hun werkwijze. Zowel van Pierre als Joseph zijn studies bekend van natuurlijke bladeren die zij aan de hand van een geometrisch stileringsproces herleidden tot motieven (afb. 9).⁷ Wirtz heeft die uitdaging aangenomen: één van de lilies van de guirlande is naar de natuur getekend (zie afb. 10).

Wat betreft de preventieve aanpak van de vervuiling is het 'form follows function', wat past in de rationalistische werkwijze van de architecten Cuypers: iedere vorm moest een logisch voortvloeisel zijn van het doel waartoe het binnen het ontwerp diende. In de tijdloze wisselwerking tussen weer en wind en de in beton gegoten panelen is ervoor gekozen om met name het effect van de leksporen als gevolg van regen te minimaliseren. Primair gebeurt dat door middel van cannelures die het water snel afvoeren en achterblijvende vervuiling minder zichtbaar maken. Om dit proces niet te verhinderen was de volgende logische stap om de guirlande in een verdiept reliëf uit te voeren, anders dan in het oorspronkelijke concept. Tenslotte is op verschillende pun-

ten een raster van putjes aangebracht die tevens zijn ingezet om bepaalde onderdelen van het ontwerp te accentueren. Door deze maatregelen is een sterk grafisch effect ontstaan, waarbij bovendien ingespeeld wordt op de werking van het licht door het contrast tussen de cannelures en het verdiepte reliëf (afb. 11).

De manier waarop men heeft willen anticiperen op de invloeden van de tijd, was de architecten Cuypers niet vreemd. Met name van Joseph Cuypers is bekend dat hij, mogelijk beïnvloed door een van de belangrijkste architectuurtheoretici van de negentiende eeuw, John Ruskin, probeerde in te zetten op de creatieve, voltooiende werking van de tijd.⁸ Of dat ook in Roermond staat te gebeuren is de vraag: de slinger zal eerst de aanval van de graffiti moeten weerstaan voordat er sprake kan zijn van patina. De panelen zijn voorzien van een antigraffiti coating, maar die heeft alleen zin bij stelselmatig onderhoud.

De borstweringen van de viaducten

De borstweringen van de N280 zijn opgedragen aan drie Roermondse grootheden: allereerst Pierre J.H. Cuypers zelf, vervol-

gens zijn vennoot François Stoltzenberg en tenslotte de schrijfster Maria Sloot. Dit deel van het project was in handen van Chris Spierings van ipv Delft die te maken kreeg met een heel ander type ontwerpogave. In het aanvankelijke plan was immers niet gekozen voor een repetitief motief, maar een uitvergroting van een detail op een egaal gekleurde ondergrond van glas. We betreden hier het domein van de polychromie, op welk gebied de architecten Cuypers – eveneens – ware meesters waren. Opnieuw ging en gaat het daarbij primair om het volgen van de regels van het spel: welk ornament je ook kiest, het is van groot belang dat dit niet geplaatst wordt op een volledig effen ondergrond. De grote kleurtheoretici uit de negentiende eeuw – of het nu om Owen Jones gaat of E.E. Viollet-le-Duc – waren 't er allemaal over eens: de verhouding tussen de kleuring van het oppervlak van de ondergrond en die van de decoratie of de kalligrafie erboven ligt heel subtiel. De harde, monotone werking van een te grote egale ondergrond moest dan ook vermeden worden. Daar had men allerlei kunstgrepen voor: bij de kalligrafie in de Rembrandtzaal is een nauwelijks zichtbaar bladmotief tussen het rode fond en de vergulde letters

12 - Detail van de borstwering, gewijd aan Pierre Cuypers, ontworpen door Chris Spierings. Het effect van de verstrooiing van de pixels is duidelijk.

geplaatst. Een ander geliefd thema waren geschilderde gordijnen, waarin door middel van patronen – vaak gecombineerd met een raster aan streepjes – de haptische textuur van textiel werd opgeroepen.⁹

Bij de N280 heeft Spierings het idee om te werken met kleuren gecombineerd met een oplossing waarbij gebruik gemaakt wordt van een raster, waarbinnen het beeld wordt opgeroepen: het ontwerp is letterlijk vertaald naar een pixel tekening die door middel van zeefdruk op glas wordt aangebracht in een karakteristiek Cuypersiaans palet van rood, groen en geel (afb. 12). Door de hoeveelheid pixels die ruim verstrooid liggen over het oppervlak om subtiel verlopende schaduw tinten op te roepen, wordt de monotonie van de ondergrond doorbroken. Doordat de borstweringen op wisselende afstanden vanaf de auto worden bekeken, ontstaan ook verschuivingen in de scherpte van het beeld. Terwijl bij de guirlande geen rekening is gehouden met het vertekenen-

de effect van beweging – de anamorfose – wordt hier nu net bij de borstweringen op ingespeeld.

Bij kunst gaat het niet alleen om vorm, textuur of plasticiteit, maar ook om inhoud. Dat geldt juist voor het ontwerp van de minst bekende figuur tussen het drietal naamgevers van de borstweringen – tevens de enige vrouw – Maria Sloot (1853-1927) (afb. 13). In onze beleving is het een gemiste kans dat deze schrijfster niet vermeld wordt met het pseudoniem, waarmee ze beroemd is geworden. Maria Sloot zal nauwelijks iemands nieuwsgierigheid prikkelen, Melati van Java des te meer. Wie ooit een lezing van de expert in Nederlands-Indische schrijvers en grootheden, Vilan van de Loo, over haar heeft gehoord, kan dat beamen: via Melati van Java leerde Nederlandse vrouwen een gewest kennen dat voor de meesten niet bereikbaar was, maar wel onverbrekkelijk deel uitmaakte van het koninkrijk. Van de Loo typeert Sloot als

een van de eerste Indische bestsellerauteur van ons land. Ze was geboren op Java uit een Indische moeder en een Twentse vader van katholieken huize die in 1871 een aanstelling kreeg als onderwijzer in Roermond. ‘Dat ze de kans kreeg om naam te maken, was mede te danken aan de vrouwenemancipatie en katholieke emancipatie’, meent Van de Loo: ‘men had behoefte aan eigen schrijvers en schrijfsters’. Nadat Sloot in de jaren tachtig naar Amsterdam verhuisde, blijkt ze rond 1900 aanwezig te zijn in hetzelfde katholieke netwerk als Joseph Cuypers en zijn vrouw Delphine Povel. Ze zullen elkaar zeker ontmoet hebben bij de katholieke Kunstkring De Violier en de Katholieke Vrouwenvereniging.¹⁰

De borstwering die naar Maria Sloot is vernoemd, is uitgemonsterd met een fragment van haar handschrift op een ondergrond van melati's, de Javaanse jasmijn. Je zou deze bloem kunnen opvatten als Indische tegenhanger van de lelie die in de guirlande domineert. Beide staan ieder in hun traditie voor zuiverheid. De melati heeft daarnaast een bijzondere symboliek voor Roermond: ze is in 2015 uitgekozen als symbool van de Stichting Herdenking 15 Augustus 1945 die jaarlijks de bijeenkomst organiseert bij het Indisch Monument bij kasteeltje Hattem, waarbij ‘alle slachtoffers van de Japanse bezetting in Azië, zowel burgers als militairen’ worden herdacht. Op een onverwachte manier wordt ook dit facet van Roermond in de uitmonstering van de snelweg herdacht. Als we de verschillende thema's hiervoor nog eens de revue laten passeren, dan kun je zonder voorbehoud stellen dat de betonbak van de N280 een op en top Roermondse signatuur draagt.

Onze dank gaat uit naar het Cuypershuis in Roermond, de projectgroep N280 Roermond, HNI te Rotterdam, het Gemeentearchief van Roermond, de stichting Cuypersiana, Wolthera.info en ipv Delft creatieve

13 - Ontwerp van de borstwering van Chris Spierings, gewijd aan Maria Sloot | Melati van Java: bij haar is de melati of Indische jasmijn, waaraan ze haar pseudoniem heeft ontleend, als ondergrond genomen met daarop geprojecteerd de laatste regels van een brief.

ingenieurs. Dit artikel kan geciteerd worden als: Hubar, Bernadette van Hellenberg, en Marij Coenen. Cuypers' voetsporen met 80 kilometer per uur. De betonbak van de N280 te Roermond. *Vitruvius*, onafhankelijk vakblad voor erfgoedprofessionals 13 (2020) : 18-24.

Bronnen

GAR, JCC: Gemeentearchief Roermond, Joseph Cuypers Collectie.

HNI: Het Nieuwe Instituut te Rotterdam, voorheen Nederlands Architectuurinstituut.

JCC: Joseph Cuypers Collectie.

v.n.: voorlopig nummer tijdens de inventarisatie van de JCC.

- Cuypers, Pierre J.H. Ontwerptekening voor het borduursel van het tapijtwerk voor boven de koorstoelen, geparafeerd door P.J.H. Cuypers en voorzien van een stempel van Cuypers & Co. z.j. (ca 1890). HNI, CUCO_t125.3. <http://bit.ly/2IrcHBT-HNI>.
- Cuypershuis. "Nationale Museumweek | Pronkstuk 2019". Cuypershuis, 2019. <http://bit.ly/3bBgoRA>.
- Cuypershuis. "Punteerapparaat, gebruikt in Cuypers' kunstwerkplaatsten". Cuypershuis, z.j. (circa 2014). <http://bit.ly/2OVLxpk>.
- Hubar, Bernadette van Hellenberg, en Marij Coenen. "GAR JCC v.n. 200: Bijdragen van Delphine Cuypers-Povel aan de R.K. Vrouwenbond, 1925-1930". VanHellenbergHubar.org (blog), 2019. <http://bit.ly/2kXgjlM-JCC>.
- Hubar, Bernadette van Hellenberg, en Marij Coenen. Cuypers met 80 kilometer per uur. De uitmonstering van de N280 te Roermond. Maastricht/Ohé en Laak: Provincie Limburg/VanHH.Org, 2019.
- Hubar, Bernadette van Hellenberg. 'De muziek van het licht', Cuypers' polychromie. Erfgoed in ontwikkeling. Ohé en Laak: Res nova-VanHH.org, 2007. <http://bit.ly/2yabKst>.
- Hubar, Bernadette van Hellenberg. "De architecten Cuypers en het Vitruvianisme". *Vitruvius*, onafhankelijk vakblad voor erfgoedprofessionals 11 (2018): 18-27. <http://bit.ly/2zqa7qm-VanHH2Org>.
- Hubar, Bernadette van Hellenberg. De nieuwe Bavo te Haarlem: ad orientem - gericht op het oosten. Zwolle; Haarlem: Wbooks; Stichting Kathedrale Basiliek Sint Bavo, 2016.
- Hubar, Bernadette van Hellenberg. Te Deum laudamus, De tekstband in schip, transept en koor van de nieuwe Bavo. Ohé en Laak: VanHH.org, 2015. <http://bit.ly/2tTRRF5>.
- ipv Delft creatieve ingenieurs. "Herkomst ornament betonrelief en borstwering. Verdiepte ligging N280, Roermond." Delft, z.j 2018.
- Jansen, A.H.E.M., A.J.C. van Leeuwen, en G.P.P. Vrins. "Arbeyd sere voert tot eere": Hendrik van der Geld, de neogotiek en de Brabantse beeldhouwkunst. Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland 80. Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1989.
- Leeuwen, A.J.C. van. De maakbaarheid van het verleden: P.J.H. Cuypers als restauratiearchitect. Cultuurhistorische studies. Zwolle: Zeist: Waanders; Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1995.
- Leeuwen, A.J.C. van. Pierre Cuypers, architect (1827-1921). Cultuurhistorische studies. Zwolle: Amersfoort/Zeist: Waanders; Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, 2007.
- Loo, Vilan van de. "Melati van Java (1853-1927) en vrouwen met een weerwoord". Vilan van de Loo, 2016. <http://bit.ly/2SxogMF-JCC>.
- Loo, Vilan van de. "Sloot, Nicolina Maria (1853-1927) | Biografisch Woordenboek van Nederland". Huygens ING | KNAW, 12 januari 2015. <http://bit.ly/2UTRSW4-JCC>.
- Nationale Herdenking 15 Augustus 1945. "Herdenkingssymbool Melati", 2015. <http://bit.ly/2Sxhma9>.
- Oxenaar, Aart. P.J.H. Cuypers en het gotisch rationalisme: architectonisch denken, ontwerpen en uitgevoerde gebouwen 1845-1878. Rotterdam: NAI Uitgevers, 2009. <http://bit.ly/2W5FM9W-Cuypers>.
- Provincie Limburg. "N280 | Wat gaat er veranderen?" N280 Roermond, 27 november 2018. <http://bit.ly/2W3Bu2T-N280>.
- ter hoogte van 'Meneerkens'. Ook deze wordt met de hier besproken ornamenten uitgemonderd.
- ² Zie de items onder Cuypershuis in de bronnenlijst. Voorts Jansen, Van Leeuwen en Vrins. "Arbeyd sere voert tot eere", p. 93, afb. 45.
- ³ ipv Delft creatieve ingenieurs. "Herkomst ornament betonrelief en borstwering".
- ⁴ Van Leeuwen, De maakbaarheid van het verleden, pp. 50-63.
- ⁵ Zie het artikel in dit blad: Hubar. "De architecten Cuypers en het Vitruvianisme".
- ⁶ Cuypers, Pierre J.H. Ontwerptekening voor het borduursel van het tapijtwerk voor boven de koorstoelen, geparafeerd door P.J.H. Cuypers en voorzien van een stempel van Cuypers & Co. z.j. (ca 1890). HNI, CUCO_t125.3. <http://bit.ly/2IrcHBT-HNI>
- ⁷ Oxenaar, P.J.H. Cuypers en het gotisch rationalisme, (zoekterm: bladeren).
- ⁸ Hubar, De nieuwe Bavo te Haarlem, pp. 150-153.
- ⁹ Hubar, De nieuwe Bavo, pp. 284-285. Hubar, Te Deum laudamus, pp. 59-64. Hubar, Muziek van het licht, pp. 103-105; 140-141.
- ¹⁰ Zie de titels van Vilan van de Loo in de bronnenlijst. Voor de netwerken van Joseph en Delphine Cuypers-Povel zie Hubar, De nieuwe Bavo, pp. 39-48, 63-68; Hubar en Coenen, "GAR JCC v.n. 200: Bijdragen van Delphine Cuypers-Povel aan de R.K. Vrouwenbond".
- ¹¹ Collage bvhh.nu 2020, samengesteld uit de foto van het Cuypershuis, gemaakt door Harry Segers; de gravure ontleend aan Jansen, Van Leeuwen en Vrins, p. 93; en de foto van Wikimedia Commons, gemaakt door Reiner Flassig in 2007.

Noten

- ¹ Dit artikel is gebaseerd op het rapport Hubar en Coenen, Cuypers met 80 kilometer per uur. Voor de snelheid van 80 km per uur zie Provincie Limburg, 'N280 | Wat gaat er veranderen?'. Er ligt overigens een tweede betonbak bij de ontsluiting van het Outlet Center